

Research Paper:

From Leaving Home to Losing Identity: A Qualitative Study on Rough Sleeping in Drug Addicts in Iran

Mohammad Sabzi Khoshnami¹, Fahime Sheybani¹, Elham Mohammadi², Maliheh Arshi¹, Leila Ostadhashemi¹,
*Maliheh Khalvati³

1. Department of Social Work, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.
2. Department of Social Work, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
3. Faculty of Paramedical Sciences, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.

Citation Sabzi Khoshnami M, Sheybani F, Mohammadi E, Arshi M, Ostadhashemi L, Khalvati M. [From Leaving Home to Losing Identity: A Qualitative Study on Rough Sleeping in Drug Addicts in Iran (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2021; 27(1):64-77. <http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.27.1.3071.2>

<http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.27.1.3071.2>

Received: 07 Aug 2019

Accepted: 12 Aug 2020

Available Online: 01 Apr 2021

Key words:

Homeless, Grounded Theory, Social harm, Loss of identity, Leaving

ABSTRACT

Objectives The phenomenon of rough sleeping in big cities of Iran, particularly in Tehran is a serious social problem. The term rough sleeping is mostly used for those who sleep on the public spaces including pavements, parks or under bridges. It is assumed that rough sleeping and drug addiction are linked to each other. This study aims to evaluate the process of rough sleeping based on the experiences of homeless drug addicted in Iran.

Methods This is a qualitative research. Participants were 20 homeless addicts (9 males and 11 females, mean age= 36.2 years) in Tehran city who were recruited using a purposive sampling method, and sampling continued until data saturation. The data were collected through a semi-structured in-depth interview and observations. Data analysis was performed based on the grounded theory recommended by Strauss and Corbin (1998).

Results The rough sleeping process had two steps: (a) Leaving home voluntarily (to protect family or escape from family problems) or involuntarily (Due to being expelled from home and losing the roof over the head), and (b) Being homelessness which had four main categories: Elusive life, informal and contravened subsistence, involving in exploitative relationships, and loss of individual/social identity.

Conclusion When leaving home and becoming rough sleeper, the individual becomes elusive, delinquent, damaged and socially rejected homeless, in addition to the risk of becoming a drug addict. Therefore, this group can be considered as a severely injured group involved in various social, legal and psychological issues. Given the complexity of the homelessness aspects in drug addicts, there is a need for coordinated interventions between individuals, families and the support systems at all levels.

Extended Abstract

1. Introduction

The phenomenon of “rough sleeping” is a relatively new phenomenon in big cities of Iran. Since the beginning of modernization in Iran and with growth of migration rate to large cities and

increased income gap, metropolises of Iran have faced such phenomena as suburbanization and hut living, but rough sleeping is a new social issue especially in Tehran city. It indicates to the absence of social relations that can create a sense of belonging in individuals. Therefore, lack of shelter reflects only one aspect of social deprivation in a group of people who often face multiple economic, social, physical and psychological problems. In any society, homeless people

* Corresponding Author:

Maliheh Khalvati, PhD.

Address: Faculty of Paramedical Sciences, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.

Tel: +98 (513) 8846711

E-mail: ma.khalvati@yahoo.com

are generally considered as the most vulnerable and marginalized members of urban society with little ability to organize their lives naturally. According to Tehran municipality officials, there are currently more than 20,000 rough sleepers in Tehran, of which about 2000 are reported to be women.

Due to the low number of studies and the relatively new phenomenon of rough sleeping and how it is perceived in the present situation, it is necessary to acquire and expand the knowledge and awareness about it. On the other hand, the special contextual conditions of Iran and the use of indigenous views in analyzing and monitoring of social problems every few years add importance for conducting this study. Therefore, the present study aims to investigate the status of rough sleeping in Tehran, Iran based on the experiences and perceptions of male and female drug addicts living on streets.

2. Methods

In this study, interviews were conducted with 20 drug addicts (9 males and 11 females) living in cardboard boxes (mean age= 36.2 years). A purposive sampling method was used to recruit them who first had the experience of substance abuse and then experienced rough sleeping and were able to express their experiences and memories. Data were collected through a semi-structured interview and field note taking and observation. Interviews took 30-75 minutes to complete. Sampling continued until no new concepts were produced. By content analysis, some concepts were extracted and classified into categories and subcategories. After open coding, categories and subcategories were developed and paradigms were applied. Finally 1254 semantic units, 18 initial codes, 8 main categories, and 2 concepts were yielded (Table 1).

Table 1. The semantic units, codes, concepts, and categories extracted from interviews

Main Concepts	Categories	Initial Cods
Leaving home	Voluntarily	To protect family To escape from family problems
	Involuntarily	Being expelled from home Losing the roof over the head
	Elusive life	Sheltering in public places with low surveillance Elusive sheltering
Being homelessness	Informal and contravened subsistence	False employment Earning money illegally
	Involving in exploitative relationships	Exposure to potential exploitative relationships Exposure to relationships with minimal harm
	Gender differences	Socially harassment (in women) Being a woman
	Risk of physical and financial harms	Seductive feminine beauty Risks of living in streets
Loss of individual/social identity		Internalization of distorted identity Being forgotten
		Formally humiliated Socially discredited

3. Results

Results of content analysis based on the interview with 20 participants are summarized in Table 1. The process of rough sleeping had two steps: (a) Leaving home voluntarily (to protect family or escape from family problems) or involuntarily (being expelled from home and losing the roof over the head), and (b) Being homeless which had four main categories: Elusive life, informal and contravened subsistence, involving in exploitative relationships, and loss of individual/social identity.

4. Discussion and Conclusion

The present study investigated how drug addicts in Tehran become rough sleeper based on theory of “survival at any cost”. The causal factor that created the phenomenon of rough sleeping was home leaving, voluntarily (to protect family or escape from family problems) or involuntarily. The contextual factor was the risk of physical and financial harms due to shelter seeking in streets. The intervening factor included gender differences (being woman and having seductive feminine beauty) which not only influenced the process of becoming/not becoming homeless, but also affected the individuals’ strategies. Rough sleeping can lead to the loss of individual and social identity, internalization of distorted identity, being forgotten and formally humiliated.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

All ethical principles are considered in this article. The participants were informed about the purpose of the research and its implementation stages. They were also assured about the confidentiality of their information and were free to leave the study whenever they wished, and if desired, the research results would be available to them.

Funding

This research did not receive any grant from funding agencies in the public, commercial, or non-profit sectors.

Authors contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflicts of interest

The authors declare no conflict of interest.

مقاله پژوهشی:

از جدایی تا هویت‌باختگی: تبیین کیفی کارتن‌خوابی در معنادران شهر تهران

محمد سبزی خوشنامی^۱، فهیمه شیبانی^۱، الهام محمدی^۲، ملیحه عرشی^۱، لیلا استاد هاشمی^۱، ملیحه خلوتی^۳

۱. گروه مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.
۲. گروه مددکاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۳. دانشکده علوم پرپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۶ مرداد ۱۳۹۸
تاریخ پذیرش: ۲۲ مرداد ۱۳۹۹
تاریخ انتشار: ۱۲ فروردین ۱۴۰۰

اهداف پدیده کارتن‌خوابی در شهرهای بزرگ ایران به‌خصوص تهران پدیده نسبتاً جدیدی است که به‌عنوان یک معضل جدی اجتماعی در عرصه عمومی مطرح می‌شود. اصطلاح کارتن‌خوابی عمدتاً در خصوص کسانی به کار می‌رود که شب‌ها را در فضاهای عمومی مانند پیاده‌روها، پارک‌ها یا زیرپل‌ها سپری می‌کنند. مطالعات نشان می‌دهد که کارتن‌خوابی با اختلال مصرف مواد گره خورده است. هدف این پژوهش بررسی فرایند و تحلیل تجربیات افراد کارتن‌خواب دارای اختلال مصرف مواد است.

مواد و روش‌ها این تحقیق کیفی و به روش گراندد تئوری صورت گرفته است. با روش نمونه‌گیری هدفمند و سپس نظری درنهایت بیست نفر (نه مرد و یازده زن) از کارتن‌خواب‌های شهرستان تهران در مطالعه شرکت کردند و نمونه‌گیری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. داده‌ها از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته و مشاهده گردآوری شد. تحلیل داده‌ها برای مشخص کردن روند به روش توصیه‌شده توسط اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) انجام شد.

یافته‌ها میانگین سن مشارکت‌کنندگان ۳۶/۲ بود. یافته‌ها نشان داد که فرایند کارتن‌خوابی فرد دچار اختلال مصرف مواد دارای دو مرحله است که هر کدام دارای طبقاتی هستند؛ مرحله اول: مرحله جدایی از مأوای پایدار، از دو طبقه اصلی تشکیل شده است: جدایی مبتنی بر تصمیم فرد و جدایی خارج از اختیار. مرحله دوم: مرحله بی‌خانمانی (بقا به هر قیمتی)، شامل چهار طبقه اصلی است: مأواگزینی گریزان، امرار معاش غیررسمی و متخلفانه، حضور در شبکه روابط بهره‌جوینانه و مقوله هویت‌باختگی فردی و اجتماعی.

نتیجه‌گیری در مرحله جدایی از مأوای پایدار و مرحله بی‌خانمانی فرد، علاوه بر مسئله مصرف مواد با توجه به ابعاد جدیدی که این نوع زندگی دارد هویت فرد به بی‌خانمان گریزان، خلاف کار، آسیب‌دیده و طردشده اجتماعی تبدیل می‌شود. همین امر او را در این سیکل معیوب بقا به هر قیمتی قرار می‌دهد. از این روست که می‌توان این گروه را قشری شدیداً آسیب‌دیده و درگیر مسائل اجتماعی، قانونی و روانی گوناگون دانست. با توجه به پیچیدگی ابعاد بی‌خانمانی معنادران، به مداخلات هماهنگ بین فرد، خانواده و سیستم‌های حمایت‌کننده در تمام سطوح نیاز است.

کلیدواژه‌ها:

کارتن‌خوابی، بی‌خانمانی، آسیب اجتماعی، نظریه زمینه‌ای، هویت‌باختگی

مقدمه

گروهی از افراد جامعه اشاره دارد که اغلب با مشکلات متعدد و مرتبط اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و روانی مواجه‌اند [۲]. در ایران آمار رسمی و دقیقی از تعداد بی‌خانمان‌ها در دسترس نیست ولی گزارش‌های گوناگون حاکی از رو به رشد بودن این پدیده به‌ویژه در تهران است [۳، ۴]. بنا به گفته مسئولان شهرداری تهران در حال حاضر بیش از بیست هزار کارتن‌خواب در تهران وجود دارد که گفته شده حدود دو هزار نفر آنان را زنان تشکیل می‌دهند [۵]. شواهدی علمی وجود رابطه میان بی‌خانمانی و مصرف مواد را تأیید می‌کنند [۶] و یا مصرف مواد را قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده بی‌خانمانی می‌دانند [۷، ۸].

پدیده کارتن‌خوابی در شهرهای بزرگ ایران پدیده نسبتاً جدیدی به حساب می‌آید. از آغاز دوران مدرن‌سازی در ایران با رشد نرخ مهاجرت به شهرهای بزرگ و افزایش شکاف درآمدی، کلان‌شهرهای ایران با پدیده‌هایی چون حاشیه‌نشینی، گودنشینی یا کپرنشینی مواجه بوده‌اند، اما کارتن‌خوابی به شکل و گستردگی امروزی آن به‌ویژه در تهران مسئله اجتماعی جدیدی به حساب می‌آید [۱]. پدیده بی‌خانمانی به غیاب آن دسته از روابط اجتماعی نیز اشاره دارد که برای افراد شکلی از حس تعلق ایجاد می‌کند؛ بنابراین فقدان سرپناه تنها به یک بُعد از طرد اجتماعی

* نویسنده مسئول:

دکتر ملیحه خلوتی

نشانی: مشهد، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، دانشکده علوم پرپزشکی.

تلفن: ۸۸۴۶۷۱۱ (۵۱۳) ۹۸+

پست الکترونیکی: m.khalvati@yahoo.com

ساکن گرم‌خانه‌ها و مراکز نگهداری دولتی و خصوصی هستند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد. افرادی به مطالعه راه یافتند که در ابتدا تجربه مصرف مواد داشته و سپس به سمت زندگی کارتن‌خوابی حرکت کرده بودند و توانایی بیان و انتقال تجارب و خاطرات خود را داشتند. میانگین سنی شرکت‌کنندگان ۳۶/۲ بود و ۵۵ درصد از این افراد را زنان و ۴۵ درصد دیگر را مردان تشکیل داده‌اند. همچنین تحصیلات شرکت‌کنندگان با بیشترین فراوانی (۷۰ درصد) در گروه دیپلم و زیر دیپلم گزارش شد. ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات شامل مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، یادداشت‌ها و مشاهده عرصه بود. مصاحبه‌ها در بازه زمانی ۳۰ دقیقه تا ۷۵ دقیقه متغیر بود. نمونه‌گیری نیز تا زمانی که هیچ مفهوم جدیدی تولید نشد، ادامه یافت. ۲۴ مصاحبه انجام گرفت که به دلیل کدهای استخراج‌شده در فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها به چهار نفر از مشارکت‌کنندگان مجدداً مراجعه شد.

رویکرد کیفی

با توجه به اینکه هدف پژوهش بررسی عمیق فرایند کارتن‌خوابی افراد معتاد با ثبت تجارب و ادراکات آن‌هاست، این مطالعه از نوع کیفی و به روش گراند تئوری صورت گرفته است. در مطالعه حاضر از تجزیه و تحلیل محتوای کیفی متن مصاحبه‌ها برای دستیابی به تجارب عمیق و گسترده مشارکت‌کنندگان در مطالعه استفاده شد. از تجزیه و تحلیل داده‌ها مفاهیمی استخراج شد که در قالب طبقات و زیرطبقات دسته‌بندی شده و به ثبت تجارب و ادراکات مشارکت‌کننده در مطالعه پرداخته. داده‌ها که مبتنی بر تجارب مشارکت‌کنندگان بود به طور مستقیم از آن‌ها جمع‌آوری شد که منجر به دسته‌بندی و توسعه مفاهیم و طبقات طبق فرایند قیاسی شد.

شیوه اجرا

در بررسی ابتدایی تیم تحقیق، مکان‌های حضور شرکت‌کنندگان در شهر تهران شناسایی شد. مصاحبه‌ها را یک مصاحبه‌کننده و به زبان فارسی انجام داد. متن مصاحبه‌ها کلمه به کلمه از دستگاه ضبط دیجیتال بر روی کاغذ منتقل شد. تحلیل محتوا بر روی متون مصاحبه انجام شد. راهنمای مصاحبه شامل چک‌لیست کوتاهی از سؤالاتی برای شروع مصاحبه بود و در طول مصاحبه سؤالاتی برای هدایت و ترغیب مشارکت‌کننده نیز طرح شد. در مرحله کدگذاری باز، متن تمام مصاحبه‌ها چندین مرتبه بازخوانی شد و کلمات، عبارات، پیامدها و حقایق مورد توجه قرار گرفت (تحلیل برای مفاهیم). کدهای اولیه استخراج شدند و کدها و داده‌ها برای پیدا کردن شباهت‌ها و تفاوت‌ها مقایسه شدند؛ سپس طبقات و زیرطبقات توسعه داده شدند (یکپارچه‌سازی طبقات). هم‌زمان با تحلیل داده‌ها برای مفاهیم و ایجاد طبقات پنداشتی و انتزاعی که از داده‌ها به دست آمد، مرحله تحلیل برای زمینه‌انجام شد. در واقع شرایطی که منجر به پیدایش مشکلات یا مسائلی می‌شد که افراد با آن درگیر بودند و سپس به آن مشکلات توسط

در هر جامعه‌ای افراد بی‌خانمان عموماً آسیب‌پذیرترین و حاشیه‌ای‌ترین گروه‌های جامعه شهری به حساب می‌آیند که توانایی اندکی برای سازمان‌دهی طبیعی زندگی‌شان دارند. شرایط خاص زندگی آنان تمام فرصت‌ها برای مشارکت مثبت در زندگی اجتماعی را از میان برده و آنان را در خارج از شبکه پیوند اجتماعی قرار می‌دهد [۱]. منابع مختلف داخلی و خارجی به پدیده بی‌خانمانی پرداخته و ابعاد گوناگون آن را بررسی کرده‌اند [۱۵-۹، ۵، ۱۰]. پژوهش‌ها نشان می‌دهند پدیده کارتن‌خوابی ریشه‌های ساختاری داشته و محصول ناکارآمدی نهادهای اجتماعی، عدم توسعه‌یافتگی و گسترش فقر و اعتیاد و دیگر آسیب‌های اجتماعی است [۵]. به اعتقاد کلیم فهم درست پدیده بی‌خانمانی نیازمند شناخت «دینامیک ورود به بی‌خانمانی» است [۱۳]. فهم این دینامیک ما را به سوی حوزه گسترده‌تر طرد اجتماعی سوق می‌دهد. کلیم و اوئازا در بررسی ارتباط بی‌خانمانی و طرد اجتماعی، مدعی‌اند میان بی‌خانمانی و گستره‌هایی از محرومیت‌ها که به نام کلی طرد اجتماعی شناخته می‌شوند، رابطه قوی وجود دارد [۱۴]. باسوک گزارش کرد که فقدان روابط اجتماعی یا ناکافی بودن آن با بی‌خانمانی به خصوص در میان زنان رابطه معناداری دارد. وجود شبکه حمایت اجتماعی مناسب، متغیری کلیدی در پیشگیری از بی‌خانمانی و بسیاری از نتایج منفی دیگر است. حمایت اجتماعی می‌تواند در سطح خانواده بی‌واسطه، دوستان، خانواده گسترده یا اجتماع وجود داشته باشد. که با تأکید بر نیازهای این گروه فرایند بی‌خانمانی را در ابتدای آن و قبل از این که فرد واقعاً بی‌خانمان شود متوقف کند. در این زمان راهنمایی شخصی که می‌خواهد از بی‌خانمانی رهایی یابد راحت‌تر از کسی است که زمان بیشتری از بی‌خانمانی‌اش سپری شده است [۱۶]. بنابراین با توجه به انجام مطالعات اندک و جدید بودن نسبی پدیده کارتن‌خوابی و نگاه از بیرون به کارتن‌خوابی در شرایط کنونی نیاز به کسب و گسترش دانش بیشتر و نگاه از درون به آن در این حیطه ضرورت دارد. از سوی دیگر با در نظر گرفتن بافتار کشور و نگاه بومی در تحلیل و رصد مشکلات اجتماعی هر چند سال یک‌بار بر اهمیت انجام این مطالعه می‌افزاید؛ بنابراین تمرکز مطالعه حاضر بر مسائل فردی و در سطح خرد کارتن‌خوابی است و به دنبال بررسی فرایند کارتن‌خوابی با ثبت تجارب و ادراکات افراد زن و مرد کارتن‌خواب وابسته به مواد است.

روش

مشارکت‌کنندگان

تمرکز این مطالعه بر تجارب کارتن‌خواب‌های معتاد در شهرستان تهران بود. مصاحبه‌ها با بیست نفر (نه مرد و یازده زن) کارتن‌خواب معتاد صورت گرفت. کارتن‌خوابی در این تحقیق عمدتاً در خصوص کسانی به کار می‌رود که شب‌ها را در فضاهای عمومی مانند پیاده‌روها، پارک‌ها یا زیر پل‌ها سپری می‌کنند و یا

قالب واحد معنا ۱۲۵۴ مورد، کد اولیه ۱۸ مورد، طبقات هشت عدد و مفهوم اصلی دو عدد استخراج شد که در جدول شماره ۱ ارائه شده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل متن مصاحبه‌ها با عناوین تحلیل برای مفاهیم، تحلیل برای زمینه، تحلیل برای ترکیب طبقات و پارادایم‌گذاری ارائه شده است.

تحلیل برای مفاهیم

همان‌طور که در جدول شماره ۱ آمده است، بر اساس تحلیل صورت گرفته به طور کلی می‌توان فرایند کارتن‌خوابی معتادان را دارای دو مرحله دانست. در ادامه مفاهیم استخراج شده شرح داده شده و مثال‌هایی از نقل قول‌های آنان بیان شده است.

جدایی از مأوی پایدار

شرایط علی

آنچه موجب شده زندگی کارتن‌خوابی به عنوان یک زندگی در حد زنده ماندن در مقابل افراد قرار گیرد، از دست دادن مأوی پایدار است. این فقدان مأوی پایدار گاه به دلیل تصمیم فرد و گاه خارج از اختیار او صورت می‌گیرد. بعضی از کارتن‌خواب‌ها با هدف حفاظت از خانواده و یا فرار از مشکلاتی که در خانه تجربه می‌کردند، تصمیم می‌گیرند که جدا شدن از خانواده و سرپناه سابقشان را انتخاب کنند. همچنین بعضی از کارتن‌خواب‌ها به دلیل ناتوانی در تأمین مالی، بالاجبار سرپناشان را با طرد خانواده ترک می‌کنند.

جدایی مبتنی بر تصمیم فرد

این طبقه دارای دو زیرطبقه با عنوان دوری حفاظت‌کننده از خانواده و گریز از مشکلات خانه است.

دوری حفاظت‌کننده از خانواده: این زیر طبقه اشاره به رها کردن خانواده و خارج شدن از خانه برای همیشه دارد. برخی شرکت‌کنندگان در محیط‌های کوچکی زندگی می‌کردند که به علت عوارض رفتار ناشی از سوءمصرف مواد مخدر، نه تنها جایگاه خود را از دست دادند بلکه برای خانواده هم مشکلاتی به وجود آورده بودند. به همین خاطر برای رهایی از این شرایط و حفظ آبروی خانواده تصمیم گرفتند از شهر خود مهاجرت کنند.

«توی شهر کوچکی زندگی می‌کردم، به خاطر اینکه رسوا شدم و خانواده‌ام لطمه نخورند به تهران آمدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۲ و ۱۲).

«... چون خانواده‌ام از حضور من در منزل مضطرب بودند، خودم آمدم بیرون تا سرم به سنگ بخوره، بفهمم مواد ارزششو نداره و خانواده برای مدتی هم شده از دست رفتارهای من راحت باشند» (شرکت‌کننده شماره ۶).

«همسایه‌ها خیلی به خانواده‌ام سرکوفت منو می‌زدن، همش

عمل‌ها، تعامل‌ها^۲ یا عواطفشان^۳ پاسخ می‌دادند ظهور پیدا کرد (تحلیل برای زمینه).

درواقع زمینه مجموعه‌ای از موقعیت‌هایی بود که دامنه‌ای از کلان (شرایطی که فاصله بیشتری از فرد دارند مثل شرایط اجتماعی سیاسی) تا خرد (شرایطی که به فرد نزدیک‌تر هستند) را شامل می‌شد. اقدام دیگر در تحلیل داده‌ها، لحاظ کردن فرایند بود. فرایند جریان مداوم عمل / عکس‌العمل / عواطف است که در پاسخ به اتفاقات و مشکلات به وجود می‌آید یا بخشی از روند دستیابی به یک هدف است که نشئت گرفته از شرایط ساختاری است و عمل / عکس‌العمل / عواطفی که در پاسخ به آن‌ها به وجود می‌آیند، منجر به پیامدها^۴ و نتایج^۵ می‌شوند. مرحله بعد پارادایم‌گذاری و ظهور مقوله محوری بود. در مجموع ۱۲۵۴ واحد معنا، ۱۸ کد اولیه، هشت طبقه اصلی و دو مفهوم به دست آمد.

اعتبار و مقبولیت داده‌ها

برای افزایش صحت و استحکام داده‌ها از ارزیابی مقبولیت^۶، انتقال‌پذیری و تناسب^۷، تصدیق و تأیید^۸ و اطمینان و ثبات^۹ استفاده شد [۱۷]. برای ارزیابی مقبولیت داده‌ها، نتایج تجزیه و تحلیل به سایر اعضا تیم تحقیق ارائه و از نظرات تکمیلی و انتقادی آنان استفاده شد. همچنین متن دست‌نوشته مصاحبه‌ها و درون‌مایه‌های استخراج شده در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار گرفت تا بررسی کنند آیا متن مصاحبه و درون‌مایه‌ها انعکاس تجارب آن‌هاست یا خیر. برای افزایش انتقال‌پذیری و تناسب، نمونه‌های متناسب از مددکاران اجتماعی با تجربه کار در زمینه اعتیاد و کارتن‌خوابی که قدرت انتقال تجارب خود را داشتند به مطالعه دعوت شدند. برای تصدیق و تأیید یافته‌ها دو نفر از استادانی که در این حوزه تجربه داشتند گزارش‌ها و دست‌نوشته‌ها را مرور کرده و یافته‌های خود را بیان کردند تا میزان تشابه در نتیجه‌گیری‌ها مشخص شود. برای کمک به اطمینان و ثبات، داده‌ها در اختیار دو پژوهشگر خارجی دارای تجربه در زمینه مطالعات کیفی که ارتباطی با پژوهش نداشتند، قرار گرفت.

یافته‌ها

در این پژوهش بیست نفر مشارکت داشتند که یافته‌های حاصل از تحلیل‌های صورت گرفته بر مصاحبه‌های شرکت‌کنندگان، در

1. Actions
2. Interactions
3. Emotions
4. Outcomes
5. Consequences
6. Credibility
7. Transferability
8. Conformability
9. Dependability

جدول ۱. واحد معنا، کد اولیه، طبقات و مفاهیم اصلی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها

مفاهیم اصلی	طبقات	کد اولیه	واحد معنا
مرحله جدایی از ماوای پایدار	جدایی مبتنی بر تصمیم فرد	دوری حفاظت‌کننده از خانواده	اردبیل شهر کوچکی است برای اینکه رسوا شدم و خانواده‌ام لطمه نخورند به تهران آمدم (۲-۱۲).
	جدایی خارج از اختیار از ماوای پایدار	گریز از مشکلات خانه	شوهر صیغه‌ایم منو اذیت می‌کرد، خماری می‌داد، دست و پامو می‌شکوند، کمتر از یک سال پیشش بودم، از خونه اومدم بیرون (۱۷) از خونه فرار کردم چون با مادرم مشکل داشتم (۱۴)
	جدایی خارج از اختیار از ماوای پایدار	رانده شدن از خانه	چون خانواده دیگه منو با اعتیاد نمی‌پذیرند از شهرستان به تهران اومدم (۴-۵-۱۸).
ماواگزینی	ماواگزینی گریزان	ماواگزینی در اماکن عمومی کم‌نظارت	گاهی وقتا توی پارک روی نیمکت یا گوشه پارک می‌خوابیدم (۱۲-۱۳-۱۸-۱۹). توی ترمینال جنوب اتراق کردم چون رفت و آمد زیاد بود (۶-۱۲).
	امرار معاش غیررسمی و متخلفانه	اشغال کاذب	خوابیدن توی پارک کلی دغدغه و نگرانی داشت، دغدغه پلیس، مأمورهای گرمخونه (شهرداری)، مردهای مزاحم و حتی گاهی فامیل منو می‌دینن و واسشون سؤال پیش می‌اومد من اینجا چه کار می‌کنم (۶-۱۹).
حضور در شبکه روابط بهره‌جویانه	کسب درآمد با خلاف	اشغال کاذب	خرج زندگی رو از طریق سیگار و فندک، سنجاق فروشی، ضایعات و ... تأمین می‌کردم (۴-۱۱).
	قرار گرفتن در پیوندهای بالقوه بهره‌کش	کسب درآمد با خلاف	می‌رفتم خونه مردم به خاطر پول خودفروشی می‌کردم (۱۵-۱۴-۲۰). در خونه‌ها و داخل پایانه‌ها گدایی می‌کردم (۱۱-۱۲-۱۵).
مرحله بی‌خانمانی (بقا به هر قیمتی)	یافتن پیوند با آسیب‌زایی کمتر	قرار گرفتن در پیوندهای بالقوه بهره‌کش	مردا خیلی راحت بهم پیشنهاد رابطه جنسی می‌دادند، تا زمانی که قیافه داشتم طرفم می‌اومدن و وقتی باهاش رابطه داشتم باهام رفتار خوبی داشتند (۱۴-۱۷).
	آزاد دیدگی‌های اجتماعی ویژه زنانه	یافتن پیوند با آسیب‌زایی کمتر	از این می‌ترسیدم که با کارتن‌خوابی دیگه که هستم به خاطر جرم نکرده با بقیه مجرما برم زندان (۱۶). به کارتن‌خوابا آسیبی نمی‌رسوند و باهاشون خوبم و اونا هم هوای منو دارن (۱۲).
تفاوت‌های جنسیتی	زن بودن	آزاد دیدگی‌های اجتماعی ویژه زنانه	یک‌بار دوتا موتور می‌بردن تو بیابون، گوشیمو گرفتن، کیفمو خالی کردن، بهم تجاوز کردن، کتکم زدند، تو خارا کشوندنم، بعد تو خیابون ولم کردند (۱۵). اکثر قاچاق فروش‌ها جوون بودن شیشه می‌کشیدن، توهم می‌زدند و دخترای کارتن‌خواب رو لخت می‌کردند و بهشون تجاوز می‌کردند (۱۱).
خطر آسیب‌های جسمی و مالی	زیبایی زنانه اغواگرانه	زیبایی زنانه اغواگرانه	تا زمانی که قیافه داشتم طرفم می‌اومدن و وقتی باهاشون رابطه داشتم باهام رفتار خوبی داشتند (۱۷-۱۴).
	مختصات ماواگزینی خیابانی	مختصات ماواگزینی خیابانی	خوابیدن تو پارک خطر داره مثلاً ممکنه جینتو معتادای دیگه بزندن و یا اینکه آسیب جسمی ببینی (۱۳-۲).
هویت‌باختگی فردی و اجتماعی	درونی‌سازی هویت مخدوش	درونی‌سازی هویت مخدوش	آدم که کارتن‌خوابه و بیکاره، شخصیتش زیر سؤال می‌ره (۵). پیش بچه‌هام وجدانم اذیت می‌شد و از خودم بدم می‌آمد وقتی مرذا ازم سوءاستفاده می‌کردن (۲۰).
	فراموش‌شدگان	فراموش‌شدگان	چندین ساله که بچه‌ام / بچه‌هامو ندیدم (۱۴-۷-۱۲). همسرم رهام کرد (۷-۱۱).
بی‌اعتبارشدگان اجتماعی	رویکرد رسمی تحقیرگرانه	رویکرد رسمی تحقیرگرانه	مأمورا بهمون گیر الکی می‌دادن و جیبامو می‌گشتند و همچنین با لگد می‌زدنمون و ترور شخصیتمون می‌کردند (۴-۸).
	بی‌اعتبارشدگان اجتماعی	بی‌اعتبارشدگان اجتماعی	هزار تا حرف از مردم می‌شنوی و گاهی بدون دلیل از کنارت رد می‌شن فحش می‌دن در کل کسی که بی‌خانمانه اعتبار شخصیتی نداره (۸-۱۶).

«تو مسافرخونه بودم که پولم تموم شد و توانایی مالی برای اجاره نداشتنم و بعد توی پارک، حرم و ... می‌خوابیدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۲ و ۱۸). «به علت مصرف مواد مخدر و نداشتن پول اجاره، صاحب خونه اسبابم رو بیرون انداخت» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۱ و ۲۰).

مرحله بی‌خانمانی

شرایط زمینه‌ای

مرحله بی‌خانمانی از سه مقوله تشکیل شده است: مأواگزینی گریزان، امرار معاش غیررسمی و متخلفانه و حضور در شبکه روابط بهره‌جویانه.

ویژگی این مقوله سیطره نیازهای کارتن‌خواب‌ها یعنی سرپناه، امرار معاش و روابط بین‌فردی در اقدامات آن‌ها برای زنده ماندن است؛ بنابراین آن‌ها با روش‌های آسیب‌رسان صرفاً با هدف زنده ماندن به این نیازها جواب می‌دهند. یعنی نیازشان به سرپناه را با مأواگزینی گریزان که یک شیوه اصلی تأمین سرپناه است پاسخ می‌دهند که شامل مأوا گرفتن در اماکن عمومی کم‌نظارت و انتخاب نکردن یک محل واحد در خیابان برای زندگی است. نیازشان به امرار معاش را با روی آوردن به مشاغل کاذب و کار خلاف پاسخ می‌دهند و نیازشان به روابط اجتماعی با هدف بقا را با ناگزیر دیدن خود برای قرار گرفتن در پیوندهایی که به صورت بالقوه‌ای بهره‌کش هستند و حتی احتمال آسیب و آزارهای جنسیتی در آن است، پاسخ می‌دهند.

مأواگزینی گریزان

مأواگزینی در اماکن عمومی کم‌نظارت: شرکت‌کنندگان زمانی که به زندگی در خیابان رو می‌آورند هرکدام جایی برای زندگی انتخاب کرده‌اند. آن‌ها مکان‌های گوناگون را تجربه کرده‌اند که بیشتر عرصه‌های عمومی بوده‌اند. در واقع آن‌ها مکان‌های عمومی را گزینش می‌کنند که افراد جامعه حساسیت کمتری به آن‌ها داشته باشند مثل پارک‌ها و غیره.

«گاهی وقتا توی پارک روی نیمکت یا گوشه پارک، ترمینال شهید کلاتری کرج، توی مسجد پایانه، حرم امام، حمام عمومی می‌خوابیدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۲، ۱۳، ۱۷، ۱۸، ۱۹).

مأواگزینی گریزگرا: شرکت‌کنندگانی که در مکان‌های عمومی در دید مردم هستند، نگرانی خود را نگاه و رفتارهای مردم و سازمان‌هایی که با آن‌ها برخورد می‌کنند، ابراز می‌کردند.

«احساس ترس از گیر دادن نیروی انتظامی داشتم» (شرکت‌کنندگان شماره ۶، ۱۳، ۱۴). «خوابیدن توی پارک کلی دغدغه و نگرانی داشت، دغدغه پلیس، مأمورهای گرمخونه (شهرداری)، مردهای مزاحم و حتی گاهی فامیل منو می‌دیدن

منو مثل خار می‌کردن تو چشمشون، تا اینکه خودم خسته شدم و یک شب زدم بیرون و دیگه برنگشتم خونه» (شرکت‌کنندگان شماره ۵ و ۱۹).

گریز از مشکلات خانه: این زیرطبقه گویای تصمیم فرد برای جدا شدن از خانه و خانواده به دلیل مشکلاتی است که از حضور در محیط خانواده برای فرد به وجود می‌آمده است. از جمله عواملی است که شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها مطرح کرده‌اند. گریز از مشکلات خانه به روش‌های گوناگون است که چند نمونه آن در زیر آمده است ولی به نظر می‌رسد فرد در شرایطی بوده است که با وجود داشتن مشکل خود، حضور در کنار دیگران برایش سخت شده است و ماندن در این موقعیت برای او عذاب‌آور شده است، بنابراین تصمیم می‌گیرد برای رهایی از این وضعیت از منزل فرار کند؛ در نتیجه اقدام جدایی فرد از محیطی که به آن تعلق دارد و انتخاب مسیری دیگر برای راحتی از مشکلات آن محیط است.

«شوهر صیغه‌ایم منو اذیت می‌کرد؛ زمانی که خمار بود، دست و پامو می‌شکوند. کمتر از یک سال پیشش بودم من هم معتاد شدم. این وضعیت برام غیر قابل تحمل بود تصمیم گرفتم و از خونه بیرون اومدم» (شرکت‌کننده شماره ۱۷).

«از خونه فرار کردم چون با مادرم مشکل داشتم» (شرکت‌کننده شماره ۱۴).

«چون خواستم از مصرف مواد خلاص بشم (چون اونجا همه مصرف می‌کردند) از خونه بیرون زدم» (شرکت‌کننده شماره ۴).

جدایی خارج از اختیار از مأوا پایدار

رانده شدن از خانه: از جمله مقوله‌های به‌دست‌آمده در کدگذاری است. پذیرش و کنار آمدن با پیامدهای مصرف مواد مخدر برای خانواده غیرممکن است. نهایتاً خانواده گزینه طرد فرد مصرف‌کننده مواد را به روش‌های گوناگون در پیش می‌گیرد و این فرد با از دست دادن جایگاه خانوادگی‌اش به دنبال زندگی جدید در خیابان و خانواده جدید می‌رود.

«... چون خانواده دیگه منو با مصرف مواد مخدر نمی‌پذیرند از شهرستان به تهران اومدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۴، ۵ و ۱۸). «شوهرم به خاطر مصرف مواد مخدرم منو از خونه بیرون کرد» (شرکت‌کننده شماره ۱۲). «شوهر و والدینم فوت شدن، فرزندامو خانواده شوهرم ازم گرفتن و تنها شدم. مدتی خونه بستگان بودم ولی بعد از مدتی منو بیرون انداختن» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۳ و ۱۵). مرحله از دست دادن سقف بالای سر را شاید بتوان مرحله انتقال نامید، یعنی این شروع زندگی جدید در خیابان است. فردی که دچار وابستگی مواد شده است با از دست رفتن اعتبار خانوادگی و اعتبار مالی و نداشتن سرپناه برای طی روند زندگی طبیعی ناچار در شرایطی قرار می‌گیرد که باید آن را بپذیرد.

و واسشون سؤال پیش می‌اومد من اینجا چه کار می‌کنم» (شرکت‌کنندگان شماره ۶ و ۱۹).

امرار معاش غیررسمی و متخلفانه

اشتغال کاذب: برخی افراد مطالعه‌شده که در خیابان حضور دارند، این توانایی را داشتند که برای تأمین نیازهای روزمره به خصوص تهیه مواد مصرفی به سری شغل‌های کاذب و غیرمشروع را انجام دهند.

«ضایعات جمع می‌کردم» (شرکت‌کننده شماره ۴). «خرج زندگی رو از طریق سیگار و فندک، سنجاق فروشی و غیره تأمین می‌کردم.» (شرکت‌کننده شماره ۱۱)، «با فروش چای خرجمون رو درمی‌آوردم.» (شرکت‌کننده شماره ۶)، «می‌رفتم راه‌پله تمیز می‌کردم» (شرکت‌کننده شماره ۱۵). «می‌رفتم توی نواب تراکت پخش می‌کردیم» (شرکت‌کننده شماره ۱۸)

کسب درآمد با خلاف: افراد از دو جنس با توجه به موقعیت‌های که دارند دست به اقدامات خلاف برای گذراندن امور می‌زدند. در اینجا این تجربیات متفاوت را در قالب جملات نشان می‌دهیم.

«می‌رفتم خونه مردم به خاطر پول خودفروشی می‌کردم» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۴، ۱۵، ۲۰). «کم کم یاد گرفتم جیب‌بری کنم» (شرکت‌کنندگان شماره ۴، ۱۱، ۱۷). «عمداً خودمو می‌انداختم جلوی ماشین و داد و بی‌داد زیاد، راننده مجبور می‌شد یه مقدار پول بده تا کوتاه بیام» (شرکت‌کننده شماره ۲). «برای تهیه مواد که به مکان‌های مخصوص می‌رفتم بعد از مدتی با فروشنده مواد همکاری می‌کردم و پول می‌گرفتم» (شرکت‌کنندگان شماره ۲ و ۶).

حضور در شبکه روابط بهره‌جویانه

قرار گرفتن در پیوندهای بالقوه بهره‌کش مربوط به زنان است البته در برخی موارد که از بخش همراهان ناصواب آورده شده مربوط به مردان نیز بوده است. که این گروه یعنی هر دو جنس تحت تأثیر دیگران قرار می‌گیرند و مورد تحریک و سوءاستفاده قرار می‌گیرند.

«کارتن خواب‌های دیگه غریبه به جمعشون راه نمی‌دهند ولی چون زن بودم منو راه دادند» (شرکت‌کننده شماره ۱۱). «مردا خیلی وسوسه می‌کردند که مواد بکشم و عرق بخورم و راحت بهم پیشنهاد رابطه جنسی می‌دادند، تا زمانی که قیافه داشتم طرفم می‌اومدن و وقتی باهاشون رابطه داشتم باهام رفتار خوبی داشتند» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۴ و ۱۷). «دوستام پیشنهاد می‌دادن بریم خودفروشی می‌گفتن خوشگل و جوونم تا کی می‌خوام توی پارک بخوابیم؟» (شرکت‌کننده شماره ۱۹). «یه روز رفتم خونه دوستم مواد بکشیم که فهمیدم نقشه کشیدن در ازای پول مواد منو بدن دست دوتا مرد که اونجا نشسته بودن؛ فرار

کردم و طی این مدت چون جوون بودم امکان داشت دوستام منو بفروشن. حتی خودم خبر نداشتم» (شرکت‌کننده شماره ۱۸). «در زمان زندگی خیابانی پیش می‌اومد کسایی که می‌خواستن کمک کنن، سوءاستفاده می‌کردند» (شرکت‌کننده شماره ۲۰).

یافتن پیوند با آسیب‌زایی کمتر: کارت‌ن‌خواب‌ها به صورت اجباری و برای در امان ماندن از مخاطرات احتمالی زندگی گروهی را انتخاب می‌کنند.

«بیرون که بودم سختی کشیدم، آشغال جمع می‌کردیم و با چند تا از دوستام که کارت‌ن‌خواب بودن برای خودمون سرپناه می‌ساختیم، مثلاً موکت می‌انداختم رویمان بارون می‌اومد» (شرکت‌کننده شماره ۲۰). «چون تنها بودم از ترس مأمورا و اطرافم مجبور بودم با دیگر کارت‌ن‌خواب‌ها باشم» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۶، ۱۸، ۱۹).

شرایط مداخله‌گر

تفاوت‌های جنسیتی

بر اساس تجربه شرکت‌کنندگان تحقیق، تفاوت‌های جنسیتی نیز زندگی بقا را دستخوش تغییراتی می‌کرد. زن بودن باعث می‌شد که در یافتن پیوند برای بقا در معرض خطر و آزار بیشتری قرار گیرند.

«اکثر قاچاق فروش‌ها جوان بودن، شیشه می‌کشیدن، توهم می‌زدن و دخترای کارت‌ن‌خواب رو لخت می‌کردن و بهشون تجاوز می‌کردن» (شرکت‌کننده شماره ۱۱). «یک‌بار دوتا موتور منو بردن تو بیابون، گوشیمو گرفتن، کیفمو خالی کردن، بهم تجاوز کردن، کتکم زدند، تو خارا کشوندنم، بعد تو خیابون ولم کردند» (شرکت‌کننده شماره ۱۵). «شب‌ها که توی خیابون بودم اذیتم می‌کردند، مثلاً با ماشین به زور می‌بردنم» (شرکت‌کننده شماره ۱۷).

زیبایی زنانه اغوا گرانه: این مورد نیز یک ابزار است که وضعیت فرد را در یافتن پیوند برای بقا بهتر می‌کند.

«تا زمانی که قیافه داشتم طرفم می‌اومدن و وقتی باهاشون رابطه داشتم باهام رفتار خوبی داشتند» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۴ و ۱۷).

خطر آسیب‌های جسمی و مالی

زندگی کارت‌ن‌خوابی در بستری از خطرات صورت می‌گیرد. این خطرات که هم جسمی و هم مالی است، فرد را در سیکل باطل تأمین نیازش برای بقا به شیوه‌های آسیب‌زننده گیر می‌اندازد. یعنی شرکت‌کنندگان در مواجهه با خطر سرقت و از دست دادن اموال ابتدایی خود و یا در برخورد با بیماری‌های ناشی از سرما و عدم بهداشت، زندگی حداقلی خود را در حد زنده ماندن شکل داده‌اند. مختصات ماواگزیخی خیابانی؛ شرکت‌کنندگان این مطالعه

شماره ۷، ۱۲، ۱۴). «همسر هم کرد و خیلی وقته از خبر ندارم» (شرکت‌کنندگان شماره ۷ و ۱۱). «توی این وضعیت از طرف بستگان هم فراموش شدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۷ و ۱۵)

روش معمول در تحقیر کردن: این مفهوم اشاره به رفتارهای تحقیر آمیز مأموران پارک‌ها و نیروی انتظامی با شرکت‌کنندگان در مطالعه را دارد.

«توی پارک نگهبان وقتی می‌دید من زیر بوته یا درخت خوابیدم با شلنگ آب منو خیس می‌کرد و بد و بیراه بارم می‌کرد ...» (شرکت‌کنندگان شماره ۲ و ۱۵)، «یک دفعه زیر پل نیروی انتظامی ریختن روی سرم و تا می‌خوردم منو کتک زدن و جیبامو گشتن خیلی حالم بد شد از کارشون ...» (شرکت‌کننده شماره ۲۰).

بی‌اعتبار شدن در اجتماع: از نظر مشارکت‌کننده‌ها مردم عادی جامعه در برخورد با کارتن‌خواب‌ها طوری رفتار می‌کنند که نگرانی از عواقب قانونی رفتارشان با این گروه ندارند. شاید این گروه را فاقد حقوق شهروندی می‌دانند، گفته‌های زیر بر این ادعا صحنه می‌گذارند.

«یک سری از مردم توهین و تحقیر می‌کنند.» (شرکت‌کننده شماره ۱۲)، «می‌رفتم دم مغازه‌ها و می‌گفتم گشنمه، غذا که نمی‌دانن، بهم فحش می‌دانن.» (شرکت‌کننده شماره ۱۵)، «نگاه‌ها به ما متفاوت؛ یک سری مردم توهین و تحقیر می‌کردند و اگر درخواست چیزی (مثل غذا) می‌کردی توجه نمی‌کردند و حتی گاهی هم برخورد لفظی و فیزیکی داشتند.» (شرکت‌کنندگان شماره ۲، ۵، ۱۱، ۱۲)، «مردم دیدشون به معتاد کارتن‌خواب بده مخصوصاً اگه زن باشه.» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۲ و ۱۹)، «روی صندلی توی پارک خوابیدم که یه مرد با چوب زد توی سرم» (شرکت‌کننده شماره ۱۳)

مقاله محوری

بقا به هر قیمتی

این مفهوم به منزله مقوله محوری در تمام مراحل و در طول زمان تداوم داشت. در واقع فرایندی روانی اجتماعی به حساب می‌آید که عامل بیشترین تغییر در الگوی رفتار فرد معتاد و کارتن‌خواب بود و به جمع‌بندی دیگر طبقات نیز کمک کرد. فرد معتاد با رها کردن مأوای پایدار و سپس انتخاب مأوای گریزان و امرار معاش غیررسمی و متخلفانه و ورود و حضور در شبکه‌های روابط بهره‌جویانه و با وجود هویت‌باختگی در سطح فردی و اجتماعی همچنان به دنبال حفظ زندگی و بقا خود به هر قیمت بود.

پارادایم‌گذاری

با توجه به موارد مطرح‌شده در تصویر شماره ۱ فرایند کارتن‌خوابی مصرف‌کننده مواد مخدر در قالب مدل ارائه شد.

در خصوص حضور در خیابان با توجه به سختی‌ها و مشکلات آن تجربیات مختلفی داشته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها در زیر بیان شده است:

«خوابیدن تو پارک خطر داره مثلاً ممکنه جیب‌تو معتادای دیگه بزنند و یا اینکه آسیب جسمی ببینی» (شرکت‌کنندگان شماره ۲ و ۱۳). «چندین بار پول و گوشی مون رو دزدیدن. با روش‌های مختلف؛ آخریش این بود که بهم نوشیدنی خواب‌آور دادن بی‌هوش شدم و همه وسایلم رو دزدیدن» (شرکت‌کنندگان شماره ۶ و ۱۸). «زمستونا خیلی سرما می‌کشیدم» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۲ و ۱۳). «شب‌های تابستان هوا خوب بود. توی پارک می‌خوابیدم ولی زمستان بیرون خوابیدن برابر با زجر کشیدن بود. به خاطر سرما و بارندگی و در هوا خیلی سرد احتمال مرگ بود» (شرکت‌کنندگان شماره ۸، ۱۳، ۱۹). «کارتن‌خوابی باعث می‌شه سیاه و کثیف بشی و به خاطر تزریق خارش پوستی داشتیم و اگر هم زن باشی توی سر هم پر شپش می‌شه، به خاطر موهای بلند» (شرکت‌کنندگان شماره ۷، ۱۱، ۱۴).

پیامد

هویت‌باختگی فردی و اجتماعی

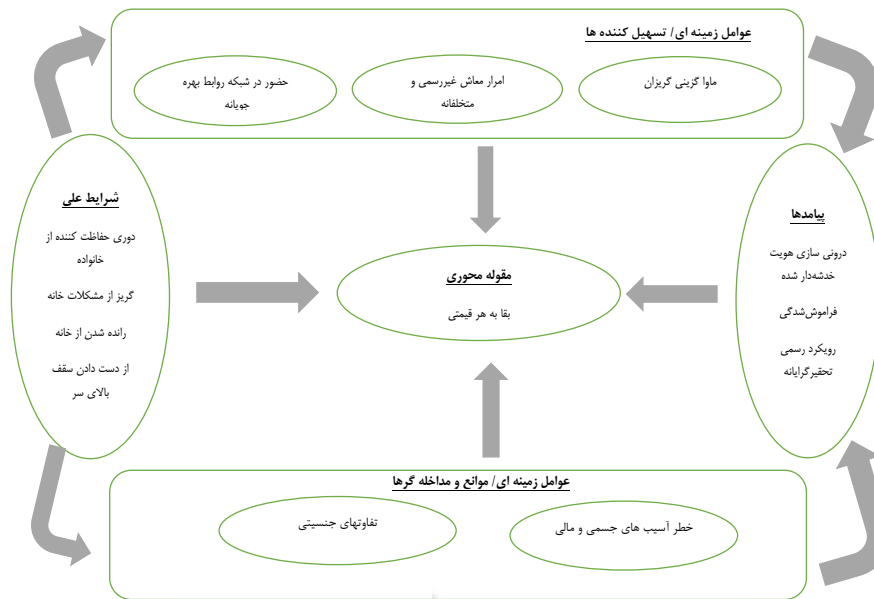
بر اساس تجربه شرکت‌کنندگان پژوهش، درونی کردن هویت خدشه‌دار شده، قرار گرفتن در گروه فراموش‌شدگان از سوی خانواده، بی‌اعتبار شدن و تحقیر از سوی اجتماع و عاملان اجرای قانون از پیامدهای زندگی کارتن‌خوابی برایشان بوده است.

درونی‌سازی هویت خدشه‌دار شده؛ برخی کارتن‌خواب‌ها احساس می‌کنند که شخصیت آن‌ها بر اساس تجربیاتی که داشته‌اند ویران شده است. آن‌ها به روش‌های مختلف به این نکته اعتراف می‌کردند.

«آدم که کارتن‌خوابه و بیکاره شخصیتش زیر سؤال می‌ره» (شرکت‌کنندگان شماره ۴، ۵، ۷). «پیش بچه‌هام وجدانم اذیت می‌شد و از خودم بدم می‌اومد وقتی مردا ازم سوءاستفاده می‌کردند» (شرکت‌کننده شماره ۲۰). «از نظر من بی‌خانمان یعنی کسانی که چهره شهر رو زشت کرده، آواره، ترسو، کسی که نمی‌تونه حق خودشو بگیره» (شرکت‌کنندگان شماره ۱۶ و ۳). «تمام امکانات و داشته‌هام رو از دست دادم الان چیزی ندارم که بهش دلخوش باشم این هم آخر زندگی کارتن‌خوابی» (شرکت‌کنندگان شماره ۷ و ۱۲).

قرار گرفتن در گروه فراموش‌شدگان: شرکت‌کنندگان طی تجربیاتی که داشته‌اند در مسیری قرار گرفته‌اند که توسط نزدیکان فراموش شده و از طرفی خودشان هم دیگران مهم را فراموش کرده‌اند. در نمونه‌های زیر این نکته آشکار است.

«چندین ساله که بچه‌ام / بچه‌هامو ندیدم» (شرکت‌کنندگان

تصویر ۱. مدل کارتن‌خوابی معتاد

بحث

را بر بی‌خانمانی افراد دارند. در این پژوهش کیفی مشخص شد که فرد در زمان تجربه کارتن‌خوابی تقریباً ارتباط و پیوستگی با افراد و جامعه ندارد. شاید بتوان ادعا کرد که تعاملات و شبکه ارتباطی این گروه فقط محدود به سایر افراد کارتن‌خواب است [۱۸].

یافته مطالعه با نتایج تحقیق صدیق سروستانی و نصر اصفهانی همسوست. آن‌ها گزارش کردند تقریباً تمامی افرادی که بی‌خانمان به حساب می‌آیند در مقطعی از زندگی خود گسست از شبکه روابط خانوادگی را تجربه کرده‌اند [۱].

شرکت‌کنندگان پژوهش احساس خود را ناشی از تحقیر و توهین رسمی و غیررسمی توصیف کردند. آن‌ها بیان کردند که سایرین حتی آن‌ها را در گروه انسان قرار نمی‌دهند و هرطور با ایشان رفتار می‌کنند، بدون اینکه ترس از برخورد قانونی داشته باشند. از این‌روست که می‌توان این گروه را قشری شدیداً آسیب‌دیده و درگیر در مسائل اجتماعی، قانونی و روانشناختی گوناگون دانست.

با توجه به پیچیدگی ابعاد بی‌خانمانی معتادین و طبق گفته مک براید کارتن‌خواب‌ها یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر و محروم جامعه شهری هستند که توانایی اندکی برای ساماندهی طبیعی زندگی خود دارند [۱۹]. از سوی دیگر پرداختن جدی به مسائل این قشر هنوز جزو دغدغه‌های مهم مردم و مسئولین قرار ندارد و هر چند وقت یکبار با برخوردهای تسکینی اقداماتی کوتاه‌مدت و تک‌بعدی صورت می‌گیرند که اثربخشی چندانی ندارند؛ بنابراین برای کنترل و پیشگیری این پدیده، نیاز به مداخلات هماهنگ بین فرد، خانواده و سیستم‌های حمایت‌کننده در تمام سطوح است.

در یافته‌های این پژوهش مشخص شد که در مرحله نخست یعنی در مرحله جدایی از مأوا پایدار، مسئله مصرف مواد و ابعاد آن باعث شکل گرفتن انواع گوناگون جدا شدن از یک مأمن پایدار شده است. به این نکته باید توجه کرد که در این مرحله، مسئله اصلی فرد، مصرف مواد است که فرد را به مرحله جدایی و طرد شدن از خانواده و اجتماع می‌کشاند. فرد کارکردهای خود را از دست داده و مسیر جدیدی در پیش می‌گیرد که او را به سوی بی‌اعتباری اجتماعی سوق می‌دهد. در واقع با یک سری جدیدها مثل زندگی جدید در محیط جدید، هویت جدید، دوستان جدید، شغل‌های جدید، تجربیات جدید و غیره مواجه می‌شود. آنچه این وضعیت را بحرانی‌تر می‌کند قطع نظارت رسمی (مثل رئیس مدرسه) و غیررسمی (مثل خانواده و بستگان) است که باعث می‌شود فرد بدون نگرانی از وجود داشتن این نوع نظارت‌ها، برای بقا و زنده ماندن اقداماتی چون گدایی، فروش مواد مخدر، جیب‌بری، خودفروشی و غیره را انجام دهد.

در این فاز که مرحله دوم یعنی بی‌خانمانی پایدار است، فرد علاوه بر مسئله سوءمصرف مواد مخدر، با توجه به ابعاد جدیدی که این نوع زندگی دارد، درگیر روابط اجتماعی بهره‌کشانه غیرانسانی و درآمد غیررسمی و خلاف می‌شود. در واقع هویت او علاوه بر مرحله قبل که خود را معتاد می‌دانست، به هویت بی‌خانمان گریزان، خلاف‌کار، آسیب‌دیده و طردشده اجتماعی تبدیل می‌شود. علی‌رودنی‌طی مطالعه‌ای نشان داد پیوستگی اجتماعی، پیوستگی با خانواده، شبکه اجتماعی، فشار عمومی، حمایت اجتماعی، مصرف مواد و غیره بیشترین همبستگی و تأثیر

محدودیت‌های این پژوهش عبارت‌اند از: طولانی شدن جمع‌آوری داده‌ها به دلیل دشواری دسترسی به شرکت‌کنندگان، همچنین محدود ماندن تبیین پدیده کارتن‌خوابی به تجربه شرکت‌کنندگان و نهایتاً در نظر نگرفتن اظهارات خانواده آن‌ها به دلیل عدم دسترسی.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

اصول اخلاقی تماماً در این مقاله رعایت شده است. شرکت‌کنندگان اجازه داشتند هر زمان که مایل بودند از پژوهش خارج شوند. همچنین همه شرکت‌کنندگان در جریان روند پژوهش بودند. اطلاعات آن‌ها محرمانه نگه داشته شد.

حامی مالی

این تحقیق هیچ‌گونه کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی در بخش‌های عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرد.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به یک اندازه در نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنابر اظهارنویسندگان این مطالعه هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد.

در تحقیق صدیق سروستانی و نصر اصفهانی سه عامل مهم و اساسی اعتیاد و مصرف مواد مخدر، ناتوانی‌های جسمی و روانی، مهاجرت و عدم تطابق با محیط جدید در کارتن‌خوابی افراد نقش داشته است [۱]. علیرودی‌نیا با استفاده از پشتوانه پژوهشی بیان کرد متغیرهای عزت‌نفس، پیوستگی اجتماعی، پیوستگی مذهبی، پیوستگی با خانواده، باورها، شبکه اجتماعی، فشار عمومی، حمایت اجتماعی، سوءمصرف مواد، خودکنترلی و قربانی شدن بیشترین همبستگی و تأثیر را بر بی‌خانمانی افراد داشته است [۱۶]. پژوهش جوادی و پیله‌وری تجربه زیسته مصرف‌کنندگان مواد مخدر بی‌خانمان را با روش نظریه‌مبنایی توصیف کرده است. با توجه به یافته‌های این پژوهش و مدل نهایی به‌دست‌آمده، مواردی چون تجربه تروما در زمان مصرف حتی قبل از روی آوردن به مصرف، ننگ و تابوی ناشی از اعتیاد و عدم آگاهی خانواده نسبت به اعتیاد از جمله عوامل زمینه‌ساز در به حاشیه رانده شدن این گروه از مصرف‌کنندگان بود [۲۰]. بخشی‌نیا در مطالعه خود که به تبیین تجربه زیسته کارتن‌خواب‌ها پرداخته بود به این نتیجه رسید که برزخ گسستگی وابستگی مقوله محوری است که بیانگر گسستگی فرد از جامعه، خانواده و منابع حمایتی و پیوستن او به گروه ناهنجار کارتن‌خوابی برای جبران فقدان‌ها و محرومیت‌هاست. در مطالعه وی همسو با مطالعه حاضر افراد درگیر در این پدیده راهبردهای بقا، تداوم و برون‌رفت را دنبال کرده و پیامدهای آن‌ها را نیز متحمل می‌شوند [۵]. مک‌کارتی در مطالعه خود به اولین مطالعه مردمی درباره هویت‌های بی‌خانمانی توسط اسنو و اندرسون اشاره کرد که سه مرحله هویت‌سازی در میان افراد بی‌خانمان وجود دارد شامل فاصله گرفتن از جمع خودشان به منزله بی‌خانمان، پذیرش جمع خودشان به منزله بی‌خانمان و افسانه‌گویی که با مراحل به دست آمده در مطالعه حاضر مطابقت دارد [۲۰].

نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر به بررسی فرایند کارتن‌خواب شدن معتادان شهرستان تهران پرداخت. مقوله محوری یا تئوری حاصل از داده‌ها «بقا به هر قیمتی» بود. شرایط علی ایجاد پدیده کارتن‌خوابی جدایی از مأوای پایدار بود که شامل مقولات جدایی مبتنی بر تصمیم فردی، جدایی محافظت‌کننده از خانواده، گریز از مشکلات خانواده و جدایی خارج از اختیار از مأوای پایدار بود. شرایط زمینه‌ای شامل خطر آسیب‌های جسمی و مالی با مقوله مختصات مأواگزینی خیابانی بود. شرایط مداخله‌گر شامل تفاوت‌های جنسیتی با مقوله‌های زن بودن و زیبایی اغواگریانه بود که ضمن تأثیر بر رشد یا تسریع کارتن‌خواب شدن یا خروج از کارتن‌خوابی بر راهبردهای افراد نیز اثر داشت. پیامد کارتن‌خوابی نیز هویت‌باختگی فردی و اجتماعی، درونی‌سازی هویت خدشه‌دارشده، فراموش‌شدگی و روش‌های معمول در تحقیر فرد را به دنبال داشت.

References

- [1] Sedigh Sarvestani R, Nasr Esfahani A. [Drug abuse, social exclusion, and homelessness in Tehran: A qualitative study (Persian)]. *Journal of Social Problems of Iran*. 2011; 1(4):504521. https://ijsp.ut.ac.ir/article_22692.html?lang=en
- [2] Anker J. Organizing homeless people: Exploring the emergence of a user organization in Denmark. *Critical Social Policy*. 2008; 28(1):27-50. [DOI:10.1177/0261018307085506]
- [3] Sajjadi S, Kamal SH, Darzi HA. The socioeconomic status of street homeless in Tehran. *Advances in Environmental Biology*. 2014; 1297-304. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA385404606&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=19950756&p=AONE&sw=w>
- [4] Bakhshi Nia A. Understanding the lived experiences of people sleeping rough in Tehran. *A Research Journal on Social Work*. 2017; 3(11):214-62. [Doi:10.22054/RJSW.2017.9657]
- [5] O'Toole TP, Gibbon JL, Hanusa BH, Freyder PJ, Conde AM, Fine MJ. Self-reported changes in drug and alcohol use after becoming homeless. *American Journal of Public Health*. 2004; 94(5):830-5. [DOI:10.2105/AJPH.94.5.830] [PMID] [PMCID]
- [6] Early DW. An empirical investigation of the determinants of street homelessness. *Journal of Housing Economics*. 2005; 14(1):27-47. [DOI:10.1016/j.jhe.2005.03.001]
- [7] Edens EL, Kaspro W, Tsai J, Rosenheck RA. Association of substance use and VA service-connected disability benefits with risk of homelessness among veterans. *The American Journal on Addictions*. 2011; 20(5):412-9. [DOI:10.1111/j.1521-0391.2011.00166.x] [PMID]
- [8] Aghaei SS, Kaldi A, Vosooghi M. [The role of urban area on Homeless people's daily life in Tehran (Persian)]. *Sociology Studies*. 2018; 10(37):7-24. http://jss.iaut.ac.ir/article_537914_09c519f2ab612a56c3e3321ba3243d2a.pdf
- [9] Morgan WJ. Escaping from homelessness. [PhD. Dissertation]. Warwick: University of Warwick. http://wrap.warwick.ac.uk/49320/1/WRAP_THESIS_Morgan_2011.pdf
- [10] Washington PS. A grounded theory study of substance use patterns among homeless youth. Texas: ETD Collection; 2009. <http://hdl.handle.net/2152.3/145>
- [11] Salarzadeh Amiri N, Mohammadi B. [Investigating the effects of socio-economic factors on homeless people of Tehran (Persian)]. *Social Development and Welfare Planning*. 2010; 1(1):39-110. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=174386>
- [12] Clapham D. Homelessness and social exclusion. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd; 2007. [DOI:10.1002/9780470773178.ch5]
- [13] Environment & Urbanization. Social exclusion and housing - context and challenges [Internet]. 2000 [Updated 2000]. Available from: <https://www.environmentandurbanization.org/print/2343>
- [14] Safiri K, Khadem R. An evaluation of life expectancy status among homeless women in tehran city (case of study: a temporary holding center for homeless women of tehran municipality, "samansraye lavizan"). *Journal Of Iranian Social Development Studies (Jisds)*. 2014; 6(1 (21)):51-70. https://jisds.srbiau.ac.ir/article_3157_57c283a854dea4ee78fec625aa87c47a.pdf?lang=en
- [15] Safiri Kh, Khadem R. [An Evaluation of Life Expectancy Status among Homeless Women in Tehran City (Case of study: A Temporary Holding Center for Homeless Women of Tehran Municipality, "Samansraye Lavizan") (Persian)]. 2014; 6(1):51-70. https://jisds.srbiau.ac.ir/article_3157.html
- [16] Polit DF, Hungler BP. Nursing research: Methods, appraisal, and utilization. Philadelphia: Lippincott; 1993.
- [17] Aliverdina A, Pridemore WA. A first glimpse at narcotics offenders in an Islamic Republic: A test of an integrated model of drug involvement among a sample of men incarcerated for drug offenses in Iran. *International Criminal Justice Review*. 2007; 17(1):27-44. [DOI:10.1177/1057567706298913]
- [18] McBride RG. Survival on the streets: Experiences of the homeless population and constructive suggestions for assistance. *Journal of Multicultural Counseling and Development*. 2012; 40(1):49-61. [DOI:10.1111/j.2161-1912.2012.00005.x]
- [19] Javadi SMH, Pilevari A. [Investigating the living experience of homeless consumers: A qualitative research (Persian)]. *Quarterly Journal of Research on Addiction*. 2017; 11(41):27-48. <http://ensani.ir/file/download/article/20171202084459-9704-216.pdf>
- [20] Mccarthy L. Homelessness and identity: A critical review of the literature and theory. *People, Place and Policy Online*. 2013; 7(1):46-58. [DOI:10.3351/ppp.0007.0001.0004]

This Page Intentionally Left Blank

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علوم انسانی